

nebo méně nápadné stránky Potebňova vědeckého dědictví. Zdá se, že sborník je v současné potebňologii dílem přelomovým.

Ivo Pospíšil

Portrét vládce jako příklad areálové a kulturologické analýzy

GORCZYCA, W.: *Iwan IV Groźny. Portret kulturowy władcy*. Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej. Bielsko-Biała 2012. ISBN 978-83-62292-58-5.

Památce známého polského slavisty Franciszka Sielického věnuje svůj opus bielskobialský rusista W. Gorczyca. Jeho bádání však překračuje tradiční literárněvědný nebo širše filologický koncept směrem k tomu, co tvoří jádro jeho výzkumů a kam také vede své žáky – k průsečíku areálové kulturologickému s geopolitickým pozadím. Autor nemůže nenavázat na poměrně rozsáhlou literaturu předmětu; je důležité, že to staví na sám počátek své knihy, tedy rozbor pramenů a koncepcí. Především rýsuje typologii této sekundární literatury a odděluje od sebe práce povýtce historické a filozofické (A. Andrusiewicz: *Mit Rosji: studia z dziejów i filozofii rosyjskich elit*. T. 1. Rzeszów 1999, J. Hauziński: *Imperator „końca świata” Fryderyk II Hohenstauf [1194–1250]*. Gdańsk 2000), kulturologické (*Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy*. Pod red. M. P. Markowskiego i R. Nycza, Kraków 2006) a literárněvědné (K. Galon-Kurkowa; jde o dvě časopisecké stati publikované v letech 1988–89: *Aleksander I w poezji rosyjskiej, 1801–1815*, *Slavica Wratislaviensia*, XLVII, s. 3–28; *Aleksander I w poezji rosyjskiej, 1816–1825*, *SW*, XLVIII, s. 3–27), nemluvě o knihách obecně metodologických (např. Wł. Stróżewski: *Istnienie i wartość*. Warszawa 1992, Z. Hajduk: *Ogólna metodologia nauk*. Lublin 2001) a své vlastní publikaci *Briusow – Iwanow – Gumilow. Prawdy o micie, symbolu i historii*. Bielsko-Biała 2008).

První část věnuje autor „bojovnému profetismu“ Ivana Hrozného. Právě za jeho vlády jako ukončení procesu „sbírání ruských zemí“ spatřuje počátky toho, co zejména v 19. století vykrytalizovalo do konceptu

ruského mesianismu (vedle polského), který vycházel z představy střídání národů vedoucích lidstvo a byl založen na údajně syntetickém rázu pravoslavi a ruského státu. Dobyty obou posledních evropských tatarských chanátů – Astrachánského a Kazaňského – jako reliktní mongolského panství bylo podle autora založeno na ortodoxně křesťanské koncepci křížových výprav a roli nadčlověka, kterou Ivan přiřkl sám sobě; Gorczyca příznačně poznamenává, že na tuto linii navazuje později i J. V. Stalin.

V druhé části se autor zabývá koncepcí smlouvy Boha a vládce ve smyslu cara jako Boha: to dokládá na dobové kulturní sémiotice monarchovy sakralizace, ikonizace; v této části autor uvádí řadu příkladů ikonizace (portrét Ivana IV. jako sv. Pavla, sv. Sergeje Radoněžského, meč Boží je mečem ducha, moudrosti a pravdy). Tu bychom snad mohli tyto úvahy dát do souvislosti s pracemi zesnulého českého kardinála Tomáše Špidlíka (1919–2010), jež se týkají východního křesťanství.⁷

Zatímco první dvě části zasahují do areálové kulturologie, třetí zpracovává dvě verze vládcova portrétu u A. S. Puškina a M. J. Lermontov, a proniká tedy do poetologie. Na prvním místě stojí Puškinův *Boris Godunov* jako mýtus Romanovců, na druhém pak Lermontovova *Píseň o kupci Kalušnikovovi*, již Gorczyca chápe jako téma překročení hranice svobody. Pokračování tématu nachází potom přirozeně v *Knížeti Stříbrném* A. K. Tolstého a v jeho dramatu *Smrt Ivana Vasiljeviče*.

Jestliže v dosavadních koncepcích vládce jde o práce seriózně koncepční s filozofickouází soustředující rozpor mezi Bohocarem, poddanými, svobodou jedince a jejím vymezením, N. V. Gogol a M. Bulgakov přicházejí s groteskně parodickým obrazem vládce v Plášti a Ivanu Vasiljeviči: autor upozorňuje na řadu znakových souvislostí s Tabulkou hodnotí (Табель о рангах, 1722) Petra I. a Akakije Bašmačkina; v obou případech jde o kompromitaci představy pevného, superracionálního uspořádání, které se obvykle mění v chaotickou hrůzovládu za zády se Stalinovým SSSR, jenž

7 Jde o sérii prací psaných v různých jazycích, zejména v itaštině, později přeložených také do češtiny, zde uvádíme pouze: *Mystika v tradici evropského Východu*, Societas, Velehrad 1994; *Die russische Idee: eine andere Sicht des Menschen*. Christliche Osten, Würzburg 2002.

se k Ivanovi Hroznému a Petru Velikému otevřeně hlásil jako k svým předchůdcům.

Silnou stránkou Gorzycova opusu je jeho znakový, sémiotický základ, jenž tkví dílem v moderní verzi hermeneutiky, v představě řady badatelů, že jazyk, narace, diskurz a text jsou obrazem světa. Literatura a její tvar, tedy poetika či poetologie, jsou východiskem i cílem širších bádání areálově kulturologických, v nichž se volně pohybují – jakoby v nadčasové rovině – různé koncepty geopolitické včetně Moskvy jako třetího Říma, který vznikl sice zjevně až po pádu Cařihradu, ale jehož zárodky autor vidí již v Slově o zákonu a milosti metropolity Ilariona (1051) a dílem i v petrovském období Ruské říše. Zde bych byl poněkud skeptičtější, zejména s oním počátkem v Kyjevské Rusi. Kyjevská Rus, Moskevská Rus a Petrovo moderní Rusko tak v jeho pojetí vytvářejí volně spjatý řetězec, jenž je potom dotvářen v romantických, novoromantických modernistických koncepcích N. V. Gogola, A. K. Tolstého, D. S. Merežkovského a M. Bulgakova, i když až nakonec spíše v groteskně parodickém duchu s využitím postupů science fiction. Nicméně je tu zřejmé, že nikde v jakékoli, tedy ani v groteskně absurdní poloze, se neztrácejí zárné roviny znakové a geopolitické; je to podle jeho názoru postup, který je jednou z cest filologicko-areálového konceptu, v němž jsou poetika a politika úzce spjaty právě skrze heterogenní filologickou „jednotu“: politické obrazy tu organicky vyrůstají z textů a jejich sémiotiky.

Tento přístup však může vyvolat kritiku v tom smyslu, že každý z těchto „obrazů“ je historicky ukotven a nelze jej bez významového posunu či re- nebo dezinterpretace beztravně transponovat jinam: tam totiž funguje v jiném kontextu a vůbec jinak. Pokud jde o prameny, českého rusistu může zamrzet, že tu kromě Špidlíka chybějí i jiní, kteří měli k tématu co říci a také řekli: T. G. Masaryk s jeho Ruskem a Evropou (německy i česky), zakládajícím dílem evropské rusistiky v širokém slova smyslu, stejně jako epochální díla Franka Wollmana Slovesnost Slovanů (1928, něm. překlad 2003, česká reedice 2012) a K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské (1936).⁸

Ivo Pospíšil

8 Viz kompletní české vydání: MASARYK, T. G.: *Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku. I–III*. Ústav T. G. Masaryka, Praha 1995–1996. Viz naše

stati: T. G. Masaryk a literárnosť ruskej revolúcie. In: Tomáš Garrigue Masaryk a ruskej revolúcie. Sborník príspevků z V. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně, 19. listopadu 1997. Masarykovo muzeum v Hodoníně, Hodonín 1998, s. 5–13. T. G. Masaryk jako rusista. In: Tomáš Garrigue Masaryk a věda. Sborník príspevků ze VII. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 10. listopadu 1999. Masarykovo muzeum v Hodoníně, Hodonín 2000, s. 88–99. WOLLMAN, F.: *Die Literatur der Slawen*. Herausgegeben von Reinhard Ibler und Ivo Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von Kristina Kallert. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler, Bd. 7. Peter Lang, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003. 402 s. Viz POSPÍŠIL, I. – ZELENKA, M.: *Mitteuropa als Knotenpunkt der Methodologien*. Frank Wollmans Slovesnost Slovanů – *Traditionen und Zusammenhänge*. In: Frank Wollman: *Die Literatur der Slawen*. Herausgegeben von Reinhard Ibler und Ivo Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von Kristina Kallert. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler, Bd. 7. Peter Lang, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003, s. 7–30. Aus dem Tschechischen übersetzt von Reinhard Ibler. POSPÍŠIL, I.: *Sieben Bemerkungen zu Frank Wollmans Slovesnost Slovanů*. In: Frank Wollman: *Die Literatur der Slawen*. Herausgegeben von Reinhard Ibler und Ivo Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von Kristina Kallert. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler, Bd. 7. Peter Lang, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003, s. 355–362 (aus dem Tschechischen übersetzt von Reinhard Ibler). WOLLMAN, F.: *Slovesnost Slovanů*. Eds: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Česká asociace slavistů ve spolupráci s Ústavem slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Středoevropským centrem slovanských studií a Slavistickou společností Franka Wollmana. Red.: Eva Niklesová, redakční spolupráce: Natália Čuveleva. 2. vyd. (1. vyd. 1928). TRIBUN EU, Brno 2012. POSPÍŠIL, I. – ZELENKA, M.: *Střední Evropa jako křižovatka metodologií: Slovesnost Slovanů Franka Wollmana – tradice a souvislosti (Nad druhým českým vydáním)*. Spoluautor: Miloš Zelenka. In: Frank Wollman: *Slovesnost Slovanů*. Eds: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Česká asociace slavistů ve spolupráci s Ústavem slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Středoevropským centrem slovanských studií a Slavistickou společností Franka Wollmana. Red.: Eva Niklesová, redakční spolupráce: Natália Čuveleva. 2. vyd. (1. vyd. 1928). TRIBUN EU, Brno 2012, s. 23–68.